

EESTI TEADUSTE AKADEEMIA JA EESTI KIRJANIKE LIIDU AJAKIRI

IGAPÄEVASE NÄHTUSE TAASTOOTMINE

2017. ja 2018. aasta kriitikaülevaade

HANNA LINDA KORP

Sirbi kirjandustoimetaja Pille-Riin Larm juhatas 8. detsembril 2018 Ants Orase nimelise kriitikaauhinna üleandmise sisse „Kalevipoja” läti keelde tõlkinud Guntars Godiņši sõnadega: „Kultuuriväljaannetes [mis majanduskriisi ajal suleti] oli tähtsal kohal kriitika. Praegu, kui seda ei ole, puudub tagasiside: iga raamat, mis ilmub, näib olevat väärtuslik ja iga kirjanik geenius. [...] Kui puudub professionaalne kriitika, muutub ka kirjandus ebaprofessionaalseks, sest kaob kvaliteediskaala.” (Larm 2018) Majanduskriisi ajal suletud läti kultuuriajakirju pole senini taastatud ning lõunanaabritele tundub meie väljaannete – ja sestap ka kriitika – rohkus lausa uskumatu. Tõsi: ainuüksi SA Kultuurilehe alla kuuluvates ning kirjanduskriitikat regulaarselt avaldavates väljaannetes ilmus 2017.–2018. aastal ligikaudu 400 arvustust, rääkimata erameedias, Eesti Rahvusringhäälingu kultuuriportaalis ja blogides ilmunud arvustustest. Niisiis ei saa kirjanik Eestis ennast ja oma raamatut sugugi hõlpsasti ise geniaalseks tituleerida: kriitik teeb (või ei tee) seda autori eest. „Igaüks on kirjutanud ja peab saama arvustuse,” ütles Dodo raamatus „Alice Imedemaal” ning Maarja Kangro „Minu auhindades”, juhul kui ta oleks hoopis kirjanduskriitikast kirjutanud.

Selle tõdemusega võiks käesolevale ülevaatele joone alla tõmmata – milleks kritiseerida toimivat ja täies elujõus süsteemi? Hea, et see üldse olemas on! Tõenäosus, et arvustajad võtaks edaspidi arvesse eelnevates kriitikaülevaadetes välja toodud kitsaskohti ja parandusettepanekuid, ei saa väga

suur olla, sest miks muidu heidetakse eesti kriitikale juba viisteist aastat ette samu vigu. Kirjanduskriitikat iseloomustab dialoogilisuse, avarama pilgu ja üldistavate probleemartiklite puudumine (Laak 2003: 341–342), ebaprofessionaalsus, deskriptiivsus ja mandumine (Rooste 2010: 264), kambakraatlikkus ning ajaloolise tõepära, mitte kirjandusliku kvaliteedi hindamine (Kronberg 2015: 258), staatilisus, metodoloogia puudumine (Larm, Susi 2017: 170, 179). Üldistustega kipub paraku olema nii, et need, kelle kohta mingi hinnang käib, ei tee sellest välja, ning samas tehakse liiga autoritele, kes positiivselt eristuvad. Seetõttu teen siinses ülevaates üldistusi võimalikult objektiivsete statistiliste näitajate põhjal,¹ hoidudes liialt põhjanevate hinnangute andmisest, kuid samal ajal pööran tähelepanu ka temaatiliselt ajakohastele üksikarvustustele ja toon neist näiteid.

Ülevaate aluseks on SA Kultuurilehe alla kuuluvates regulaarselt kirjanduskriitikat avaldavates väljaannetes (Värske Rõhk, Sirp, Keel ja Kirjandus, Vikerkaar, Müürileht², Looming) 1. jaanuarist 2017 kuni 12. oktoobrini 2018³ ilmunud arvustused, kuid põgusalt peatun ka erameedias ning ERR-i kultuuriportaalis avaldatud arvustustel. Kitsendasin valikut ennekõike põhjalikkuse säilitamiseks, teisalt, nagu eelnevates ülevaadetes ning mujalgi⁴ on märgitud, võib erameedia kasutada lehepinda raamatute reklaamimiseks, mitte analüüsimiseks⁵, mida riigieelarveliselt rahastatud SA Kultuurileht väljaanded endale lubada ei saa. Samas peaks ülevaade nimetatud ajakirjadest ja -lehtedest andma eesti kriitikamaastikule piisava hinnangu, sest nii era- kui ka riigimeedias avaldavad arvustusi (üksikute eranditega) samad inimesed.

Statistilist

Statistilise ülevaate hulka kuuluvad 2017. ja 2018. aastal SA Kultuurileht väljaannetes ilmunud 388 kirjandusarvustust.⁶ Olen seega välja jätnud Keeles ja Kirjanduses ilmunud keeleteaduslike ja kultuurilooliste teoste retsensioonid, Sirbist jätsin välja sotsiaalia külgedel ilmunud arvustused ning pikemad esseed.

Enim tekste ilmus nädalalehes Sirp (144 arvustust), millele järgneb Looming 87 ning Vikerkaar 70 arvustusega, Keeles ja Kirjanduses ilmus 38, Värskes Rõhus 31 ja Müürilehes 18 retsensiooni.

Mida on võimalik statistilises ülevaates eritleda? Võimalik on välja tuua, kes on sagedasemad arvustajad ja kellest on enim kirjutatud, mis soost on

¹ Ka Larm tegi 2015. aasta kirjanduskriitika kohta statistilise analüüsi (vt Larm 2016).

² Müürileht kuulub SA Kultuurileht alla alates 2018. aastast.

³ Tegin statistilise kokkuvõtte oktoobris, et jääks aega andmete analüüsimiseks.

⁴ Larm hoiatab Sirbi uues raamatusoovituste rubriigis heauskset lugejat niimoodi: „[---] iganädalase raamaturubriigi tutvustavad tekstid populaarses nädalalõpulis on kirjutatud kirjasused ise, toimetaja teeb vaid mõistliku valiku” (Larm 2019).

⁵ Sellega ei taha ma öelda, et kõik erameedias ilmunud raamatututvustused on reklaam, näiteks tuleb kiita Alvar Loogi, kelle käe all on Postimehe AK kirjanduskülg äärmiselt huvipakkuvaks ja laiapinnaliseks muutunud.

⁶ Vaatamata hoolikale loendamisele jääb alati mõõtemääramatus, mis praegusel juhul ei mõjuta oluliselt suurusjärke.

arvustajad ja arvustatavad, kas kriitika objektiks on algupärane või tõlketeos, kas arvustatakse kirjanduskogumikku, luule- või proosateost.

Kes kellest kirjutab? Arvustajate ja arvustatavate sooline jaotus

Alustan positiivsega: meeste ja naiste kriitikatekste on ilmunud võrdselt (193 ja 194) (vt tabelit 1). Meeskriitikute tekstid on kerges ülekaalus Sirbis, Loomingus ning Keeles ja Kirjanduses. Vikerkaares, Värskes Rõhus ja Müürilehes on aga enam avaldatud naiste kirjutatud arvustusi. Meenutagem, et aastal 2010 andis Jürgen Rooste eesti kirjanduskriitikale karmi hinnangu: „Kui nüüd kokku võtta teravamate ja mürgisemate üldistuste põhjal lahtirulluv pilt eesti kirjandusest, siis on see üks väike ja väiklane, (oma)meestekeskne ja -vaheline asi” (Rooste 2010: 268). Nende andmete põhjal võib järeldada, et ka naistele on vahepeal sõnaõigus antud.

Tabel 1.

**Meeste ja naiste kirjutatud kriitikatekstide arv
(jaanuar 2017 – oktoober 2018)**

Väljaanne	Mees- arvustaja	Nais- arvustaja	Meesarvustajate osakaal	Naisarvustajate osakaal
Sirp	79	65	55%	45%
Looming*	46	40	53%	47%
Vikerkaar	34	36	49%	51%
Keel ja Kirjandus	22	16	58%	42%
Värske Rõhk	7	24	23%	77%
Müürileht	5	13	28%	72%
Kokku	193	194	50%	50%

* Ühe Loomingus ilmunud arvustuse autori sugu ei olnud võimalik tuvastada (vt Karutald 2017).

Pilt muutub mitmekesisemaks, kui võtta vaatluse alla arvustatavate teoste autorid (vt tabelit 2).⁷ Kui meeste kirjutatud teoseid on arvustatud 249 korral, siis naisautorite teoseid vaid 117 korral. Kõige vähem kajastust saavad naisautorid Sirbis ning Vikerkaares (vastavalt 28% ja 21% teostest), ka Keeles ja Kirjanduses ning Loomingus arvustatakse naiskirjanikke võrdlemisi vähe (vastavalt 31% ja 37% teostest). Üldpilti tasakaalustavad aga Müürileht ja Värske Rõhk (47% ja 53%). Siinkohal võib oletada, et kuna Värske Rõhu kriitikakülgedel keskendutakse ennekõike debüütide arvustamisele, siis ehk on debütantide seas rohkem naisi.

⁷ Andmete hulka ei ole arvestatud mitme autoriga kogumikke, mille autorite seas on nii mehi kui ka naisi.

Tabel 2.

**Arvustatavate teoste autorite sooline jaotus
(jaanuar 2017 – oktoober 2018)**

Väljaanne	Meeskirjanik	Naiskirjanik	Meeskirjanike osakaal	Naiskirjanike osakaal
Sirp	93	36	72%	28%
Looming	55	32	63%	37%
Vikerkaar	53	14	79%	21%
Keel ja Kirjandus	25	11	69%	31%
Värske Rõhk	14	16	47%	53%
Müürileht	9	8	53%	47%
Kokku	249	117	68%	32%

Kas naisautorite väiksem kajastus on tingitud sellest, et nad avaldavad vähem kirjandusteoseid? Paraku leiab Vikergallupi jaoks koostatud 2017. aastal ilmunud eesti algupäraste teoste loetelust 117 naiskirjaniku ning 154 meeskirjaniku teost (st naiskirjanike teosed moodustavad 43% ilmunud raamatutest), seega on kriitikas naiste teoste osakaal väiksem kui avaldatud teoste hulgas. Keskmiselt kirjutatakse iga meesautori teose kohta 0,86 arvustust ning iga naisautori teose kohta 0,54 arvustust. Tegelikult on loomulikult suur hulk raamatuid, millest ei kirjutata üldse, ning teised, mille kohta ilmub mitu arvustust. Kui taas Rooste tsitaati meenutada, paistab, et kriitikas räägivad naised n-ö meesteasjadele kaasa...

Kriitika meeskesksus joonistub iseäranis teravalt välja siis, kui vaadelda, kes keda arvustab (vt tabelit 3). Nimelt on meeskriitikud naisautoritest kirjutanud ainult 29 korral 365-st, s.o 8% arvustustest.

Tabel 3.

**Arvustajate ja arvustatavate sooline jaotus
(jaanuar 2017 – oktoober 2018)**

Väljaanne	Meeskriitik-meeskirjanik	Meeskriitik-naiskirjanik	Naiskriitik-meeskirjanik	Naiskriitik-naiskirjanik
Sirp	59	9	34	27
Looming	36	10	18	22
Vikerkaar	31	1	22	13
Keel ja Kirjandus	15	5	10	6
Värske Rõhk	3	3	11	13
Müürileht	4	1	5	7
Kokku	148	29	100	88
%	40%	8%	27%	24%

Seejuures tundub Vikerkaare üldist suunitlust vaadates lausa anomaalne, et ajakirjas ilmub vaadeldava ajavahemiku jooksul vaid üks arvustus, kus mees käsitleb naise kirjutatud teost (vt Loog 2018). Kui Loomingus, Keeles ja Kirjanduses ning Värskes Rõhus on pisut rohkem tasakaalu, siis Sirbis kirjutavad meeskriitikud meestest kuus korda sagedamini kui naistest. Samas kirjutavad naised enam-vähem võrdselt nii meestest kui ka naistest. Kui seda tõsiasja teise külje pealt vaadata, siis näeme, et naiskirjanike teostest kirjutavad enamjaolt naised, meeskirjanike teosed saavad aga kõigilt tähelepanu. Siit ka väga lihtne ja praktiline soovitus kriitikatoimetajatele, kes tahavad, et arvustaja ja arvustatava vahelised seosed oleksid huvitavamad: soovitage meeskriitikutel naiskirjanike teoseid arvustada.

Selle osutusega ei soovi ma väita, et kriitikatoimetajad peaksid edaspidi arvustusi tellides sookvoodid kasutusele võtma, pigemini leian kinnitust asjaolule, mis on ka eelmistes kriitikaülevaadetes välja toodud: arvustajate ja arvustatavate vahelised seosed on etteaimatavad. Nii tõdeb Jürgen Rooste vastulauses Janika Kronbergi kriitikaülevaatele: „[---] kergem on ju võtta kirjutama keegi, kes on päriselt lugenud, tunneb ja teab autorit, eks. Palju keerulisem on paluda näiteks Toomas Raudamil kirjutada Kaur Riismaast, Riismaal Nasta Pinost, Nasta Pinol ZA/UM-ist kui nähtusest.” (Rooste 2015)⁸ Ka Pille-Riin Larm ja Joosep Susi nendivad, et väljaannete püsiautorid ja nende arvustusobjektid ei üllata, nagu ka nendevaheline suhe (Larm, Susi 2017: 169). Luulekriitikal keskenduvast ülevaates jõudsin ka mina sama järelduseni, muuhulgas soovitades kriitikatoimetajatel mitte tellida naisluuletajate arvustusi ainult naisluuletajailt endilt (Korp 2017: 139). Ann Viisileht tõi möödunud aastal Eesti Kirjanduse Seltsis toimunud ülevaatekoosolekul välja, et toimetajad võiksid olla kursis kriitiku eelnevate tekstide ja ampluaaga. Samas mainis Viisileht, et alati leidub üllatajaid ning mõne arvustaja puhul polegi sobivus niivõrd oluline, tuues näiteks Berk Vaheri, Märt Väljataga ja Jaak Tombergi tekstid (Viisileht 2018).

Algupärased teosed või tõlketeosed?

Järgnevalt vaatlen algupäraste ning tõlketeoste arvustuste osakaalu (vt tabelit 4). Seejuures tuleb märkida, et nagu Susi ja Larm eelmises ülevaates osutasid,⁹ ilmub tõlkekriitikat endiselt kahetsusväärsest vähe.¹⁰ Aga ehk

⁸ Meenutagem üht mõtet Rein Veidemanni vastusest Jüri Talvetile: „Kui aastakümneid tagasi alustasin, ei jaotunud kirjandusväli seltskondlikult või põlvkondlikult. Vanad ja väärivad arvustasid noorte loomingut ja noored kriitikud-kirjanikud kaalusid nn peavoolukirjandust. Oli üldse palju rohkem põlvkondadeülest suhtlust.” (Veidemann, Talvet 2016: 1457)

⁹ „Puudub tõlkekriitika. Ilmselt väga kvaliteetses versioonis seda lähematel kümnenditel ei tekigi (õieti võib esile kerkida vaid põhjalikumates teadustöödes). Toome neli põhjust: a) kolleegi tööd pole tõlkijate intiimses klannis paslik avalikult kritiseerida; b) põhjalikule tõlke arvustusele [---] pole platvormi – missuguses väljaandes see peaks ilmuma?; c) puudub inimressurs – korralikuks tõlkearvustuseks tuleb sisuliselt teha tõlkijaga sama tööd, mis niivõrd pisikeses kirjandusruumis on ressursi raiskamine; d) tõlkekriitika töömaht on suur ning keeruline on leida väljaannet, mis suudaks vaeva mittepiinlikult kompenseerida.” (Larm, Susi 2017: 178)

¹⁰ Vt ka Allik 2017.

**Algupäraste ja tõlketeoste arvustused, tõlketeoste osakaal
(jaanuar 2017 – oktoober 2018)**

Väljaanne	Algupärane teos	Tõlketeos	Tõlketeoste osakaal
Sirp*	84	62	42%
Looming	83	4	5%
Vikerkaar	57	13	19%
Keel ja Kirjandus	32	6	16%
Värske Rõhk	28	3	10%
Müürileht	16	2	11%
Kokku	300	90	23%

* Kahes tekstis oli arvustamisel korraga nii algupärane kui ka tõlketeos (vt Kunnus 2017; Vaik 2017).

täidab seda nišši hoopis Eesti Kirjanike Liidu tõlkijate seksiooni almanahh „Tõlkija hääl”?

Pole just üllatav, et tõlketeoseid arvustatakse mitu korda vähem kui eesti algupärandit, seejuures ilmub enim väliskirjanduse kriitikat Sirbis (42% arvustustest, enamjaolt kirjutatakse tõlkeproosast). Sirbile järgneb Vikerkaar 13 tõlketeose arvustusega, millest enamuse moodustavad kogumike ja monograafiade retsensioonid; Loomingu kui eesti kirjanduse häälekandja neli tõlkearvustust on Eestiga seotud autorite teoste kohta (Jan Kaplinski, Pekka Lilja, Astrid Ivask, Elin Toona Gottschalk). Keeles ja Kirjanduses arvustati nimeetatud ajavahemikul kuut samuti Eestiga seotud tõlkekogumikku või -elulugu (Martin Opitzi „Raamat saksa luulekunstist”, Madli Puhveli „Lydia Koidula. Elu ja aeg”, Ado Grenzsteini „Tunne ja tarkus”, Silja Vuorikuru „Aino Kallas – Maaailman sydämessä”, Pekka Lilja „Koos lahus. Uurimusi ja kriitikat eesti ja soome kirjandusest”, Cornelius Hasselblati „Ma armastasin eestlast. Autobiograafilised retked”).

Eesti kirjanduskriitika vaeslapsrollis on tõlkeluule (vt tabelit 5). Vaadel-daval ajavahemikul ilmus vaid 14 tõlkeluule arvustust, neist suurem osa Sirbis. Kirjutati nii inglise, läti, vene, tšehhi, ungari, soome, makedoonia, leedu kui ka hispaania keelest vahendatud luuleteostest. Ainus kriitik, kes arvustas tõlkeluulet rohkem kui ühel korral, oli Mathura. Seejuures tuleb tõdeda, et need vähesed arvustused on enamjaolt sisukad, põhjalikult argumenteeritud, läbimõeldud kompositsiooniga tekstid, mida paraku eesti luulekriitika kohta alati öelda ei saa.

Pärlina tõuseb teiste seast esile Sirbis ilmunud Mihhail Trunini kaksik-arvustus, milles on vaatluse all Jan Kaplinski „Valged ööliblikad. Wegeneri naeratus” ning Igor Kotjuhi „Loomulikult eriline lugu”. Esmalt põhjendab Trunin, miks ta teoseid kõrvuti vaatab: „Esiteks on üldteada, et Kaplinski nime-tab Kotjuhiti oma sõbraks ning Kotjuh peab Kaplinski oma mentoriks. Teiseks tegutsevad mõlemad autorid vähemalt kahes keeleruumis, tõestades sellega,

**Tõlketeoste arvustuste arv ja jaotus
(jaanuar 2017 – oktoober 2018)**

Väljaanne	Tõlkeluule arvustused	Tõlkeproosa arvustused	Muude tõlketeoste arvustused
Sirp	12	43	7
Looming	2	1	1
Vikerkaar	0	2	11
Keel ja Kirjandus	0	0	6
Värske Rõhk	0	3	0
Müürileht	0	1	1
Kokku	14	50	26

et kultuur on põhimõtteliselt rahvusülene nähtus. Kolmandaks, vanusevahet hoolimata on need autorid oma poeetilise visiooni ja tehnika poolest teineteisele tõesti väga lähedased.” (Trunin 2018) Kahe raamatu võrdlus on Truninil igati õnnestunud, ta ei kõrvuta autoreid kohmakalt, vaid jõuab elegantse sünteesini, lähtudes autorite suurimast ühisosast ehk keelest kui „luuletaja peamisest tööriistast, mille refleksioonide päralt on Kaplinski ja Kotjuhi meta-poeetilistes mõtisklustes märkimisväärne koht” (Trunin 2018). Keele fookuses hoidmine ongi Trunini teksti üks peamisi tugevusi: ta ei kaldu arutlusest kõrvale, nagu eesti luulekriitikas pahatihti tavaks, vaid näitab laiahaardeliselt ning tundlikult, kuidas luule on Kaplinski ja Kotjuhi jaoks keel selle laias tähenduses. Seejuures tunneb kriitik ka luule poeetikat ega käsitle teoseid proosa või narratoloogilisest vaatepunktist. Kokkuvõttes on tegu nauditava ning professionaalse luulearvustusega, mis kindlasti väärib esiletõstmist.

Ka Mathura kaks tõlkearvustust väärivad lugemist, eriti makedoonia luuletaja Nikola Madzirovi „Valguse ja tolmu” (tlk Carolina Pihelgas) käsitus. Peale raamatu ja autori põhjaliku tutvustamise ning põhjendamise, miks peaks Madzirov eesti lugejale huvitav olema, kirjutab kriitik ka üldisemalt luule tõlkimisest ja tõlkeluule avaldamisest, nentides: „Tõlkeluule väljandmine on kirjastajale majanduslikus mõttes peaaegu alati tulutu ettevõtmine, sest luule niigi marginaalsest turuosast moodustab tõlkeluule piskese protsendi – ja seda mitte ainult Eestis, vaid enam-vähem üle maailma” (Mathura 2017). Eelnevates kriitikaülevaadetes on märgitud, et kriitikapildi üle polemiseerivad artikleid ilmub pigem vähe ning eesti arvustamiskultuuri kohta kiputakse arvamust avaldama retsensioonide sabas, seejuures arvustatavat teost või üldse teksti eelnevat loogikat eirates (vt Korp 2017: 136–137). Selles arvustuses on aga mõtisklus tõlkeluule kirjastamise kohta järgnevaga sisuldasa seotud. Mathura pöörab tähelepanu ka tõlkele, märkides: „Luule-tõlke täpsus seisneb minu meelest ennekõike autori hääle äratundmises, tema ja elu vahelise nähtamatu, tunnetusliku suhte tajumises. Ning ennekõike sellest seisukohast on mul tunne, et tõlkeid oleks saanud vooldada siin-seal veelgi täpsemaks ja nõtkemaks.” (Mathura 2017)

Märksa teravamalt kritiseerib aga Kai-Mai Olbri kakskeelset kogu „Elujooned. Líneas de la vida” Klaarika Kaldjärv. Arvustaja on küll proovinud peenetundeliselt sõnastada asjaolu, et Olbri ei oska hispaania keelt piisavalt hästi, et omaenda luuletusi sellesse keelde tõlkida, kuid siin-seal torkab Kaldjärv päris vahedalt: „Tõlgetest on aimata, et võõrkeele omandamisel ollakse poolel teel, et see pole igapäevane suhtluskeel ja teatud karisid ei suudeta vältida. Mõnikord oleks vaja tublisti grammatilis-süntaktilis-sõnavaralisi kohendusi, et tähendus oleks enam-vähem vastav eestikeelsele variandile (kui tähendus muidugi peab olema vastav) või et oleks üldse arusaadav.” (Kaldjärv 2017) Ehkki arvustusest leiab mitmeid põhimõttelisi etteheited Olbri luulekogule („Paraku takistab teises võõrapärasuse ülistamine nägemast toda teist kui samasugust, oma probleemide, argipäeva ja pimedate räpaste nurgatagustega. Muidugi, kes ei tahaks leida sellist paika, kus muresid ei ole, kus on soe ja sünnib puhas luule [---].” (Kaldjärv 2017)), proovib Kaldjärv autorit ja tema valikuid siiski mõista, mitte täielikult põrmustada.

Loomingus ilmunud tõkeluulearvustused (Julius Ürt Jan Kaplinskist, Sirje Kiin Astrid Ivaskist) tõlget nii põhjalikult ei eritle.¹¹ Ürt proovib leida Kaplinski luulekogust vastuseid selle põhiküsimustele: „Kus ma olen täna, kes ma olen täna, mida mäletan, mida kogen, mis meist saab?” (Ürt 2018: 881) Arvustuse esimeses pooles on Ürdi mõttekäik huvitav ning seda toetavad peale vene kirjandusklassikutega kõrvutamise ka andmed raamatukogude infosüsteemist ESTER, kuid teises pooles avab Ürt põhiliselt Kaplinski tsiitaate, mistõttu kaob tekstil fookus, seda enam, et tekstianalüüs ei toetu luule poetikale, vaid teemade lahkamisele. Sirje Kiini arvustus on aga pigem tutvustavat laadi ning kriitiku eesmärgiks näib olevat Astrid Ivaski eesti lugejale lähemale toomine.

Kas tõkeluulekriitika eesmärk peaks olema võõrkeelest tõlgitud luule põgus tutvustamine või hoopis põhjalik tõlkeanalüüs? Kui palju peaks arvustaja algupärandit ja selle keelt tundma ja kajastama? Kas välisluulest saaks samamoodi kirjutada nagu eesti luulest? Nende küsimuste üle võiks pikemalt arutada. Arutelule aitaks kaasa ka see, kui tõkeluulest kirjutataks rohkem ning mitmekesisemalt. Samas võib seni avaldatud tekstidega suuresti rahul olla ning loodetavasti saab tõkeluulearvustusi edaspidi peale Sirbi lugeda ka teistest väljaannetest.

Algupärase teoste arvustused

Erinevalt tõlketeostest on algupärase kirjanduse kriitika enam-vähem tasakaalus: luulearvustusi ilmus 111 korral, proosateoste arvustusi 136 korral (vt tabelit 6). Nii algupäraseid proosa- kui ka luuleteoseid arvustati kõige rohkem Loomingus (mõlemaid 38 korda). Järgnesid Sirp (37 ja 31 korda) ja Vikerkaar (29 ja 17 korda). Kõige vähem luulearvustusi ilmus Müürilehes (viis arvustust) ning kõige vähem algupärase proosa arvustusi ilmus Keeles ja Kirjanduses (seitse arvustust). Algupärase kogumike või monograafiate arvustusi

¹¹ Siiski märgib Kiin suurejooneliselt, et „Livia Viitoli eesti-läti kultuuriipiire laiendav luuletundlik kultuuritegu väärriks Kultuurkapitali tõlkeauhinda” (Kiin 2017: 1522).

ilmus kokku 54: kõige rohkem Keeles ja Kirjanduses (17 arvustust), Sirbis (16 arvustust) ning Vikerkaares (11 arvustust).

Vaadeldava ajavahemiku enim arvustatud teos on Urmas Vadi „Neverland”, mida käsitleti kõigis kuues väljaandes. Viis arvustust pälvis Tõnis Vilu „Kink psühholoogile”, Mudlumi „Linnu silmad” ja Kelly Turgi „Rakenduslik teoloog”. Ainsa artiklikoguna pääses esikümnesse Hasso Krulli „Mõistatuse sild” nelja arvustusega (vt tabelit 7).

Tabel 6.

**Eesti algupäraste teoste arvustuste arv ja jaotus
(jaanuar 2017 – oktoober 2018)**

Väljaanne	Algupärase luule arvustusi	Algupärase proosa arvustusi	Algupäraste kogumike või monograafiate arvustusi
Sirp	31	37	16
Looming*	38	38	8
Vikerkaar	17	29	11
Keel ja Kirjandus	8	7	17
Värske Rõhk	12	15	1
Müürileht	5	10	1
Kokku	111	136	54

* Ühes tekstis arvustati korraga nii luule- kui ka proosateost (vt Kepp 2018).

Tabel 7.

**Enim arvustatud teosed SA Kultuurileht väljaannetes
(jaanuar 2017 – oktoober 2018)**

Teos	Arvustusi
Urmas Vadi „Neverland” (2017)	6
Tõnis Vilu „Kink psühholoogile” (2016)	5
Mudlum „Linnu silmad” (2016)	5
Kelly Turk „Rakenduslik teoloog” (2017)	5
Hasso Krull „Mõistatuse sild” (2016)	4
Tõnu Õnnepalu „Valede kataloog. Inglise aed” (2017)	4
Maarja Kangro „Klaaslaps” (2016)	4
Vahur Afanasjev „Serafima ja Bogdan” (2017)	4
Friedrich Reinhold Kreutzmatsin „Must päike” (2017)	4
fs „Tätoveerimata inimene” (2017)	4

Enim arvustatud teoste retsensioonid

Urmas Vadi „Neverlandi” arvustuste üldtoon on positiivne ja muljakeskne. Pigem keskendutakse tegelaste ja sündmustiku analüüsimisele ning lugemis- elamuse kirjeldamisele kui teose kitsaskohtade sõnastamisele. Kuna Vadi uut raamatut oodati kaua, on tekstides enne teose analüüsini jõudmist püütud tema loomingut laiemalt iseloomustada ja leida selle seoseid värske teosega. Enim võrreldakse „Neverlandi” Vadi eelmise romaaniga „Tagasi Eestisse” (2012). Arvustajaid köidab tegelaskonna realistlik ja vastuoluline psühholoogia, infantiilsed meestegelased, suhtlemisprobleemid ning soorollid laiemalt.

Johanna Ross uurib Vadi maskuliinsust, täpsemalt „vana kooli mehelikkuse” ja „pehmemehelikkuse” kokkupõrget (Ross 2017: 952), jõudes järeldusele, et kõikidel mehelikkustel on sama suur eluõigus. Ross käsitleb arvustajatest ainsana „Neverlandi” poetikat: „Vormilises plaanis imiteerib see [pidev küsimine, tagasivõtmine ja übermõtlemine] mõtlemise protsessi (või ka suulist kõnet), kuid tihti kandub see üle mõtetele endile – tegelased köhklevad, kahtlevad ja muretsevad ka sisuliselt, igaüks mõne enesele olulise valdkonna pärast, olgu siis seks, inimsuhted või ühiskondlik-ametialane tunnustus. Tehniliselt annab võttest märku kaudse kõne tempimine siirdkõnega, seda pedantsena analüüsija jaoks isegi moel, mis päriselt ortograafiaareglitele ei vasta, kuid toimib seda paremini [---].” (Ross 2017: 951) Soovitan Rossil ja teistel kriitikutel ka edaspidi analüüsida Vadi ning muude proosaautorite loomingu poetikat, sest nagu kõnealusest tsitaadist näha, võib see huvitavate järeldusteni viia.

Müürilehe meheteemalises numbris (11/2017) ilmunud Marja Undi käsitluses domineerib aga enesele osutamine: arvustaja alustab teksti üha uuesti, et teosele järgmise nurga alt läheneda, kuid paraku see võte kaotab arvustusest fookuse. Samas jõuab Unt Veiko Märka arvustusega dialoogi astudes põneva tõlgenduseni: „[---] võiks küsida, kas pole ehk nii, et Vadi loomingus üks omadusi lisaks igapäevase ja üleloomuliku põimimisele on pidev liikumine argise ja abstraktse, väikese ja suure (olgu siis või eksistentsiaalse) mõõtme vahel” (Unt 2017). Unt on püüdnud mõista Vadi taotlust. Arvustuses kordub ka aina küsimus „lilla m*nni” kohta, mis „lõpuks jääb olnust kõnelema”. Ka Meelis Oidsalu väidab, et „Neverlandi” keskmes on peenis, ning tema arutlus lähtubki freudistlikust paradigmat: patriotism tähendab kriitiku sõnul lähisuhet ning isamaa-armastus seksuaalset frustratsiooni (Oidsalu 2017: 181).

Samas kinnitab Oidsalu üllatavalt, et Vadi naistegelased esindavad feministlikku hoiakut. Sellele vaidleks Johanna Ross aga vastu. Võrrelgem kahte väidet: „Kui „Neverlandi” mehed on ebaadekvaatselt infantiilsed, naistest lapselikus sõltuvuses olevad kobakäpad (isegi unelmate mees Allan osutub oma liigeses püüdlikkuses eluvõõraks tropiks), siis muidu igati adekvaatse ja intelligentse mulje jätvatest Elinast ja Sigridist on Vadi voolinud nende feministliku emantsipatsioonitaotluse ohvrid” (Oidsalu 2017: 180). „Lasteaialapse ema ja *start-upper*’i Elina stseenid jällegi on teistest kuidagi tuimemad ja lamedamad; monoloogimasinasse üritatakse sisse sööta klišeid „tänapäeva naise” kohta, kuid vähemalt minu jaoks ei taha masin hästi käima minna” (Ross 2017: 952).

Kaupo Meiel käsitleb samu teemasid mis eeltoodud retsensioonides, kuid erinevalt teistest kriitikutest mõtleb Meiel ka sellele, milline võiks olla Vadi

järgmine teos, samuti jõuab ta tõdemuseni, et Vadi paistab vadilikkusest väsinud olevat (Meiel 2017: 924). Jaanika Regi (2017) tegelastekeskses lühianaalüüsis avatakse pisut pikemalt ka Neverlandi kui imaginaarse paiga tähendus. Mari Niitra (2017) arvustus on aga teiste tekstidega võrreldes referatiivsem ja akadeemilisem: lisaks eespool mainitud teemadele seletab Niitra pikemalt lahti teose inter- ja metafiktsionaalsed viited.

„Neverlandi” vastukajas põhjalikke vasturääkivusi ei leidu ning eelnevate arvustustega astuvad dialoogi vaid Marja Unt ja Johanna Ross.

2016. aasta lõpus ilmunud Tõnis Vilu luulekogu „Kink psühholoogile” pälvib kriitikute tähelepanu alles pärast Gustav Suitsu nimelise luulepreemia saamist, mis anti välja emakeelepäeval 2017. Teose vastukaja on aga märksa mitmekülgsem kui „Neverlandil”, sest peaaegu igas arvustuses püütakse jõuda laiemal tõlgenduseni. Jämedalt üldistades: kõik kriitikud seovad kirjandust päriseluga, sest „Kink psühholoogile” annab selleks lihtsalt väga hea võimaluse, ent seejuures püsitakse ilukirjanduse analüüsi piirides ega püüta objektiivset tõde leida seal, kus seda olla ei saa.

Kõige üldsõnalisemalt on Vilu teost arvustanud Eve Annuk. Ta küll alustab paljulubavalt, refereerides Nathan Gowerit, kes „on leidnud, et just metafoore kasutav poeetiline kujutusviis on võimeline psüühilise haiguse kogemust edasi andma nii, et meie, kel see kogemus puudub, seda mõistaksime” (Annuk 2017: 472). Sellele väitele oleks saanud põneva arutluskäigu rajada, kuid paraku on arvustus pigem teema- kui teosepõhine: Annuk käsitleb psüühikaiguste rolli ühiskonnas ning üldse haiguse ja võimu suhet, aga ei põhjenda oma seisukohti süvitsi ning kordab aina juba sissejuhatuses postuleeritud ideid. Tsitaadid on kriitikul argumendi kaunistamiseks, mitte analüüsi käivitamiseks.

Sirel Heinloo sedastab arvustuse alguses: „Seega ajendab mind kirjutama – lisaks uuele ilmunud raamatule – soov põhjendada, miks ma aina Tõnis Vilu loen, juba esimesest raamatust alates” (Heinloo 2017: 182). Arvustus piirdubki pigem luule üldiseloostusega kui teose analüüsimise ja hindamisega, kuid muuhulgas jõuab kriitik Vilut Kaplinskiga võrreldes huvitava seoseni: „Mõlemal kaalub eetiline hoiak üles esteetilise, kuid tegelikult ei saa ka viimasega mitte kuidagi hakkama ning vormiotsingulisus tõuseb omamoodi ka eetilise hoiaku aluseks” (Heinloo 2017: 183). Heinloo asetab Vilu loomingut 1960. aastate kultuurirevolutsiooni konteksti, kuid paraku jääb kriitikul raamatu arvustamine selle varju. Kui tekst oleks vormistatud pikema, Tõnis Vilu luulet laiemalt vaatleva esseena, mitte raamatuarvustusena, oleks tegu väga põneva käsitlusega.

Merle Purre ja Mirjam Parve (2017) dialoogivormis arvustus käsitleb võrd-selt nii teose temaatikat kui ka seda, kuidas teos on kirjutatud. Esmalt küsivad kriitikud: mis žanris võiks teos olla, kas tegu on luulega? Kes on jutustaja? Arvustuse keskpaigas jõutakse aga põhjuseni, miks on haigusest rääkimine oluline, ja selleni, kuidas Vilu seda teeb. Erinevalt teistest arvustajatest on Parve ja Purre teemat pisut eritlenud ka psühholoogia diskursuse kaudu: „Lars-Christer Hyden on hoolega mõtestanud viise, kuidas võivad haigused ja narratiivid omavahel suhestuda. (Haiguse) narratiiv on vorm, milles patsiendid kujundavad ja annavad hääle oma kannatustele. Ta tõdeb, et oma eluloo raamistikus kroonilistest haigustest jutustades on võimalik anda tähendus

sündmustele, mis inimese elukulgu on katkestanud ja muutnud. Nii pöör-
dub Vilu ikka ja jälle tagasi sündmuse juurde, millest algas roll patsiendina.”
(Purre, Parve 2017: 137) Kriitikud oleksid võinud isegi rohkem interdistsipli-
naarsust sisse tuua, arvustus on heas mõttes lugemismuljekeskne nagu paljud
Värske Rõhu arvustused. Tegu on ainsa tekstiga, mis suhestub teiste arvus-
tustega, mille üheks põhjuseks on ilmselt see, et Purre ja Parve käsitlus ilmus
kõige hiljem.

Ehkki enamik luulekogu „Kink psühholoogile” tõlgendusi tõuseb harilike
arvustuste seast esile tänu teose sidumisele laiema kontekstiga, pärinevad
tuumakaimad tekstid aga Brita Meltsilt ja Aare Pilvelt, kes kirjandusvälisega
nii väga ei suhestu, vaid keskenduvad ennekõike Vilu kogu ilukirjanduslikule
loomingule, mitte inimlikule või ühiskondlikule funktsioonile. Nii toob Brita
Melts (2017a) välja, et teose juures ei ole oluline mitte selle teema, sest vaim-
setest haigustest on ennegi ilukirjanduses kirjutatud, vaid tekst ise. Raamatu
ülesanne on kriitiku sõnul efektse punkti panemine „kõigile Vilu püüetele
sõnastada seda, kuidas tunnetab maailma üks iseäraliku perspektiiviga sub-
jekt, kes on maailmas justkui kohatu” (Melts 2017a).

Aare Pilve (2017) retsensiooni põhifookus on enesetunnetusel: kes olen
mina? Kuna arvustusel on üks kese, jõuab Pilv ühe, mitte mitme erineva
üldistuseni (nagu mõned eelnimetatud arvustajad), ning see haakub ka Meltsi
järelausega: „Küsimus on selles, kas ma olen vaba end jutustama, kas ma olen
võimeline end vabalt kujundama, kas ma olen vaba kõnelema endast kui kel-
lestki teisest või kolmandast. Ja see pole enam miski, mis on spetsiifiliselt
„Kingi” teemaks oleva häirega seotud. See ongi see, mida kirjandus teeb, mil-
leks teda vaja on.” (Pilve 2017: 603)

Debüüdid ja auhinnad

On selge, et debüütteoseid tuleb arvustada. Kuidas muidu noored autorid kir-
jutama õpivad ja kirjutamist jätkavad? Ka riiklike preemiatega auhinnatud
teostest tuleb kirjutada, sest muidu juhtub nii nagu Lätis: iga (auhinnatud)
raamat on väärtuslik, iga autor geenius. Ja ka žürii otsus tuleb aeg-ajalt kaht-
luse alla seada.

2017.–2018. aastal ilmus Eestis ligi 150 esikteost. Kui palju, kus ja kes
neist kirjutas? Vastukaja pälvis vaid 23 debüüti (15% kõikidest debüütidest),¹²
neist 15 olid proosa- ja seitse luuleraamatute arvustused, lisaks Keiti Vilmsi
säutsukogumiku retsensioonid. Arvustamist leidnud debütantide seas oli 14
nais- ja 9 meesautorit. Enim debüüdiarvustusi ilmus Värskes Rõhus (11), mil-
lele järgnevad Vikerkaar üheksa, Looming kaheksa ning Sirp seitsme arvus-
tusega. Kõige rohkem ehk kolmes väljaandes käsitleti Manfred Dubovi luule-
kogu „Täna leitakse kõik üles”, Hanneleele Kaldmaa luulekogu „Oliver”, 2017.
aastal Betti Alveri debüüdi-preemia pälvinud Andris Feldmanise romaani
„Viimased tuhat aastat” ning Brigitta Davidjantsi noorteromaani „(Mitte just)
armastuslugu”.

¹² Osa arvustatud debüütteostest ilmus 2016. aastal.

Võib öelda, et debütant on edukas, kui teda on arvustatud, mõistetud ning konstruktiivselt kritiseeritud. Kõige rohkem hoiab debüütidel silma peal Brita Melts, kes ühendab kaks pealtnäha vastandlikku lähenemist: ühelt poolt on ta teravalt otsekohene (arvustus võib alata küsimusega: „Mida hakata peale raamatuga, mis algab eriti igavalt” (Melts 2017b: 603)), teisalt proovib ta noore autori taotlusest aru saada ja seda väärikalt tõlgendada. Seejuures ei tee Melts hinnaalandusi.

Kui tähtsa auhinnaga pälvitud teosed leiavad kriitikas enamasti tähelepanu (näiteks retsenseeriti neli korda Eesti Kirjanike Liidu romaanivõistluse ning kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali aastapreemia saanud Vahur Afanasjevi „Serafimat ja Bogdani”, nagu ka Tõnu Õnnepalu „Valede kataloogi. Inglise aeda” ja Aare Pilve luulekogu „Kui vihm saab läbi”), siis leidub ka selliseid teoseid, mis vastukaja ei leia. Nii juhtus kirjanike liidu romaanivõistlusel Eva Koffiga teist kohta jaganud Triinu Merese „Lihtsate valikutega”, mida ei ole SA Kultuurileht väljaannetes siiani arvustatud. Samas on Merese düstopiline romaan leidnud põhjalikku vastukaja lisaks raamatublogidele ka ulmeajakirjas Reaktor (Rüütel 2017) ning Postimehes, kus seda nimetati lausa „maailmaklassi ulmekaks” (Kagovere 2017). See näitab, et eesti kirjanduskriitika vajab riiklikult finantseeritud väljaannete kõrval ka muid avaldamiskohti.

Kirjandusfestivalil Eesti Lugeja 2018 aasta kirjaniku tiitli pälvinud Eva Koffi debüütromaani „Sinine mägi” kohta ilmus vaid kaks Sirbis avaldatud arvustust. Seejuures ei ole ju tegu kirjandusväljal tundmata autoriga, vaid juba üle 17 aasta lasteraamatuid ja näidendeid avaldanud kirjanikuga. 2017. aastal Betti Alveri debüüdiauhinna saanud Madli Lippuri romaanist „June/Julien” kirjutati ühel korral Vikerkaares. On arusaamatu, miks Merese, Koffi ja Lippuri teostest on nii vähe kirjutatud. Kui juba auhinnatud teoseid pole arvustatud, siis millised väärtuslikud raamatud on veel kultuuriajakirjanduse radarilt välja jäänud?

Viljakaimad arvustajad

„Ma võiks ju pakkuda, mida saaks paremini teha: et oleks rohkem päris palgalisi kriitikuid, kes teeksidki nõnda tööd raamatutega (praegu on suure jao kaasaegse eesti kirjanduse läbilugemine ikkagi hobi, kogujale ja introverdile ka kallis hobi), et toimetused leiaks ka tavameedias suurema ruumi, et ühe arvustuse eest makstaks nädala, no olgu, 3–4 päeva normaalne palk, mida saavad „normaalse” töö tegijad ...” (Rooste 2015). Sellise ettepaneku tegi Jürgen Rooste ainult mõni kuu enne seda, kui Kultuuriministeerium hakkas katsetama kirjanikupalga projekti. Nüüdseks on riiklikult palgatud kirjanikke juba seitseteist, aga kutselisi kriitikuid mitte ühtegi. Küll aga võiks viljakaimate arvustajate nimekirja vaadates tõdeda, et mõned kirjutavad nii palju, nagu oleksidki juba kutselised kriitikud (vt tabelit 8).

**SA Kultuurileht väljaannetes enim arvustusi kirjutanud autorid
(jaanuar 2017 – oktoober 2018)**

Arvustaja	Arvustusi
Andrus Kasemaa	18
Made Luiga	12
Janika Läänemets	9
Boris Veizenen	9
Leo Luks	8
Pille-Riin Larm	8
Rauno Alliksaar	8
Brita Melts	8
Maia Tammjärv	7
Johanna Ross	6
Peeter Sauter	6
Paavo Matsin	6
Joosep Susi	5

Kuue SA Kultuurileht väljaande kõige produktiivsem kriitik on Andrus Kasemaa, kes on vaadeldaval ajavahemikul avaldanud 18 arvustust, neist kümme Sirbis, seitse Loomingus ning ühe Vikerkaares. Peaaegu eranditult kirjutab Kasemaa eesti luulest (välja arvatud arvustused Veiko Märka raamatu „Tiigriaasta hullumajas” ning india kirjaniku Sudeep Seni luulekogu „Vaikus” kohta), mees- ja naisautoreid käsitleb ta üsna võrdselt (10 ja 8). Kasemaa kriitikustiili võiks nimetada sentimentaalseks: nagu ilukirjanduslikus loomingus, meenutab ta ka arvustustes heldimusega minevikku, lapsepõlve („Olen veel noor inimene, aga suur ajaloo huviline. Olen palju kuulnud vanade inimeste jutte ja pean ütlema, et kõik need Traadi lautade ja kolhoo-side kirjeldused on nii tuttavad.” (Kasemaa 2017a)). Samas on lugemine ja arvustamine tema jaoks sügavalt isiklik eneseleidmise viis ja iga loetud raamat võib Kasemaa vaimse kirkastumiseni viia. Kui ei vii, siis kriitik pettub: „Aga seekord tundsin, et ma ei kõla enam tema värssidega päriselt kokku, et ma ei kuula enam kannatlikult Kristiina häält, ei usu enam kõike, mida ta räägib, et ma tahan vastu vaielda. Väsisin seekord natuke ära kristiinaehinlikust maailmast.” (Kasemaa 2017b) Tuleb nõustuda Ann Viisilehe tõdemusega, et Kasemaa ei arvusta, vaid pigem jagab lugemismuljeid (Viisileht 2018), ning kui luules ja proosas on tema sügav isiklikkus mõjuv, siis kriitikas muutub see paraku üksluiseks.

Janika Läänemets avaldab arvustusi peamiselt Sirbis (vaadeldaval ajavahemikul kuus arvustust), aga ka Värskes Rõhus (kaks arvustust) ning Müürilehes (üks arvustus). Läänemets kirjutab (ühe erandiga) proosateostest ning pigem nais- kui meesautoritest (6 ja 3), aga ka romaanide tõlgetest (3).

Kui arvesse võtta ka vaadeldaval perioodil ERR-i kultuuriportaalis avaldatud 23 arvustust, siis on Läänemets praegu kõige tegusam eesti kirjanduskriitik. Ta on n-ö ohutu ja lugejasõbralik kriitik, sest tema arvustused keskenduvad ennekõike teose ümberjutustamisele ning sellele üldiste tähenduste andmisele. Peale selle on tekstidel eeskujuliku klassikirjandi kompositsioon: kindel algus ja lõpp, selge struktuur, väited ja näited ning tihtipeale ka klišeelised lõpulaused, nt: „„Maa, kus puudel pole varju” on maitsev sõnaroog, aga lõpuks jääb kõht ikkagi natuke tühjaks” (Läänemets 2018). Kasemaa isiklike arvustuste kõrval näivad Läänemetsa tekstid peaaegu et impersonaalsed: ehkki ta teeb korralikult eeltööd (refereerib teisi arvustusi, intervjuusid jm metatekste), puudub tema arvustustes konkreetne vaatenurk või isiklik arvamus. Võiks ju arutleda, kas kriitik peab alati isiklikku hoiakut esitlema: kui ta keskendub näiteks teose narratoloogiliste eripärade, intertekstuaalsete vihjete või tege- laste psühholoogia avamisele, ei peagi teda näha ega kuulda olema. Ent kuna Läänemets ei vali oma tekstile temaatilist fookust ega anna arvustatavale teo- sele ka hinnangut, siis on tema arvustused sageli kiretud „tarbetekstid”.

Made Luiga (ühel juhul Mudlumi) retsensioonid ilmuvad põhiliselt Sirbis (8), aga ka Vikerkaares (2), Loomingus ja Müürilehes (kummaski üks). Peami- selt kirjutab Luiga proosateostest (ainus luulearvustus ilmus Mudlumi nime all ning käsitles Charles Bukowski tõlkekogumikku) ning pigem meeste kui naiste loomingu (9 ja 3). Suure osa tema arvustustest moodustavad (auto)- biograafiliste teoste käsitlused: Luiga kirjutab Astrid Lindgreni, Elin Toona Gottschalki, Lauri Räpi, Urve Sõmera jt elulugudest, aga ka Köstri „Kratt- PunktKommist”, Kai Kase ja Janar Ala novellikogudest, kaks korda tõlkekir- jandusestki. Võrreldes Kasemaa ja Läänemetsaga on Luiga arvustused üht- lasema tasemega: tema ümberjutustav arvustamisviis on aastate jooksul üha üksikasjalikumaks ja elegantsemaks muutunud, tihti on teose ümberjutustus põnevam kui teos ise. Ent tema jutuvestmiskeskus ei pääse mõjule tõlkeproosa arvustustes – väliskirjanduse kriitika võiks olla pisut konkreetsem ja vähem heietav. Nagu Kasemaa, kirjutab ka Luiga tihti iseendast ning peab minevi- kuga seotud esemeid, tundeid ja mälestusi oluliseks (või mainib neid sageli), ent liigsest sentimentaalsusest lahutab teda eneseiroonilisus (vt ka Luiga 2016).

Produktiivseimate arvustajate esikümnest jäid teiste hulgas välja Olev Remsu ja Kaupo Meiel (mõlemalt neli arvustust Loomingus) ning Ave Taavet (neli arvustust Vikerkaares).

Eredaimad hetked

Järgnevalt tutvustan statistikast väsinuile eredaimaid hetki 2017. ja 2018. aasta kirjanduskriitikast. Pole juhuslik, et paljud allpool nimetatud autoritest on olnud nomineeritud Ants Orase nimelisele kirjanduskriitika auhinnale.

Piret Karro (2018) arvustus „Laku v...u, Nihilist”¹³ on inetuimate tsitaati- dega arvustus, mida eales lugenud olen. Samas on tegu põhjendatud, üliterava ja väga vajaliku kriitikaga, sest toob välja aspekti, mille teised „NIHILIST.FM

¹³ Karro arvustus nomineeriti 2018. aastal Orase auhinnale.

Final cut'i" arvustajad kahe silma vahele jätsid: „Tundub, et end vastupanuliikumiseks tituleerinud autorid ei suutnud läbi näha niigi levinud alavääristavat ja objektistavat suhtumist naistesse ja midagi uut, vabastavat, võimes-tavat asemele pakkuda. Selles mõttes ei ole tegu avangardse, kirjanduse piire või ühiskondlikke norme avardava tekstiloomega, vaid igapäevase nähtuse taastootmisega, mis vaatab vastu Postimehest, veebikommentaariumidest, Toompealt, Pärnumaa küladest, väikelinnade valgustatud akendest õhtusel ajal, Põhja-Tallinna tänavatelt jne. *Same old.*” (Karro 2018: 209)

Elle-Mari Talivee (2018) arvustus Vahur Afanasjevi romaanile „Serafima ja Bogdan” pälvis Ants Orase nimelise kirjanduskriitika auhinna, sest tegu on mitmes mõttes eeskujuliku arvustusega. Esiteks, Talivee seostab raamatu autori varasema loominguga ja üldise kirjandusmaastikuga, uurib selle võimalikke arhetekste ja tegelaste prototüüpe. Teiseks eritleb ta võimalikke tähendustasandeid (ökotemaatika, Põhjamaade saagad, geokriitika), andes lugejale kätte suundi, kuidas raamatule läheneda. Autor on leidnud varasemale kriitikale (tegelased pole piisavalt psühhologiseeritud) mõjusa vastulause, sidudes teost saagadele omaste süžeeleelidega. Ette võib heita kohatist ümberjutustamist, samas on see enamjaolt põhjendatud. Talivee arvustus on oluline, kuna see suhestub nii varasema kirjandusloo kui ka tulevase kirjandusega. Sisutihe, aga kompaktne tervik.

Joosep Susi tegemised jäävad kirjanduskriitikat lugedes tahes-tahtmata silma. Tuletagem meelde, mida Susi koos Pille-Riin Larmiga eelmises kriitika-ülevaates kirjutas: „Luule retseptsioon vajab uut metodoloogiat! Arusaama, kuidas luulele ülepea läheneda. Praegune situatsioon on pehmelt öeldes nõme – iseäranis noored luuletajad võtavad arvustajatena ette luuleraamatuid, toovad esile teemasid, lugusid, ideid, stseene, maailmavaatelisi pidepunkte, aga jätavad luulelised tunnused justkui puutumata. Lühidalt, keskmes on üksnes see, millest autor kirjutab, mitte aga see, kuidas ta seda teeb.” (Larm, Susi 2017: 170) Susi käib oma sõnade järgi: ta on kujundanud toimiva metodoloogia uuema, proosalähedaste tunnustega luule arvustamiseks. Susi näitab edukalt, et ka sellisel luulel võib olla poetika ja et seda ei pea tingimata arvustama nagu proosat. Soovitan lugeda arvustust Aare Pilve luulekogule „Kui vihm saab läbi” (Susi 2017) või fs-i „Tätoverimata inimesele” (Susi 2018).

Maarja Helena Meriste (2018) arvustus Tõnu Õnnepalu „Valede kataloogi. Inglise aia” kohta¹⁴ on hea näide sellest, et noor kriitik võib vanema põlvkonna autorist kirjutada põhjalikult ja nüansirikkalt, vajadusel ka kriitiliselt. Arvustuse lõpus jõuab Meriste eesti kirjanduse hetkeseisu tabava üldistuseni: „Kui kõrvutada kõnealuse teosega Maarja Kangro „Klaaslast”, Tõnis Vilu „Kinki psühholoogile”, Neon Musta „Ma tahan olla tema”, isegi Andris Feldmanise düstoopilist „Viimast tuhandet aastat”, teravneb tunne, et ilukirjandusse on kolinud miski, mis (sotsiaal)meedia kiirtähelepanu eest võitlevas aruteluruumis endale kohta ei leia. Kas on ilukirjandusest saanud viimne pelgupaik pikkadele, põhjalikele, nüans[s]eeritud monoloogidele, kuhu lisaks mõtetele saab kirjutada ka *tunnet ja kogemust?*” (Meriste 2018: 119–120)

Leo Luks väärrib tähelepanu seetõttu, et Susi kõrval on ta üks vähestest selge ja kindla meetodiga arvustajatest, kes sõnastab peaaegu igas retsensioo-

¹⁴ Ka Meriste arvustus nomineeriti 2018. aastal Orase auhinnale.

nis oma lugemis- ja kirjutamisviisi, mistõttu on tema arutlused selged, tugeva raamistikuga ning põhjendatult kriitilised. Luks ei heieta, vaid sedastab lühidalt ja konkreetset seda, mida ta öelda soovib. Heaks näiteks on arvustus Värske Rõhu kogumikule „Kivipilvede all” (Luks 2018), sest see annab esiteks noorte autorite loomingule põhjaliku iseloomustuse, kuid teiseks jagab ka häid nõuandeid kogumiku koostajatele. Kui midagi arvustusele ette heita, siis ehk patroneerivat hoiakut, kuigi Luks ise märgib: „Noorkirjanikele pole sobilik nõu anda – tõeline noorus ei võta nõuandeid kuulda” (Luks 2018: 497).

Rita Niineste (2017) arvustus Maarja Kangro „Klaaslapse” kohta eristub teistest Kangro teose retsensioonidest seetõttu, et tuletab meelde lihtsa tõsiasja: ka autobiograafilise taotlusega ilukirjandusteost lugedes ja arvustades võiks silmas pidada, et tegu on siiski fiktsiooniga, mitte päriselu ümberkirjutusega: „Kui me aga läheme raamatust fakte otsima ja nende põhjal peategelasele kaasa tunneme, siis oleme tegelikult kahe silma vahele jätnud raamatu kui kunstilise teksti ja asunud iseennast õnnitlema oma eeskujuliku empaatiavõime puhul. Seepärast tundub, et kirjaniku suhtes aus ja teksti kui kunstiteost respektiiv viis seda raamatut lugeda on unustada igasugune tekstiväline eelteadmine ja keskenduda rangelt uskriitilises vaimus sõnadele paberil.” (Niineste 2017: 606–607)

Margus Oti (2017) arvustus Aare Pilve luulekogule „Kui vihm saab läbi” sisaldab Otile omaselt analüütilist lähenemist (sõnastatakse teose läbivad teemad, tunnused, dominandid), millest võrsuvad tõlgendamise käigus üldistusjõulised järeldused: „Võiks mõelda niimoodi, et poeetiline sõna toimib keellesse natuke nagu unenägu tajusse: sulatab üles sealsed meetrilised suhted, muudab tähenduse paindlikumaks, nihutab selle vahemaid ja -aegu, osutab tähenduse väesolevatele olulistele, iseäralikele punktidele” (Ott 2017: 917).

Kätlin Kaldmaa (2017) arvustus Joanna Ellmanni luulekogule „Olemise maa” on aga ere näide sellest, kuidas arvustust mitte kirjutada. Kaldmaa on teinud ühe, aga see-eest kapitaalse vea: tema kriitika on suunatud autori, mitte raamatu pihta: „Ma loodan, et sa loed ja kirjutad ja teed edasi asju, mida sa hästi oskad, ja õpid juurde neid, mida veel ei oska. Isegi kui sa praegu mu peale hästi kurjaks saad. See läheb mööda.” (Kaldmaa 2017: 1824) Tsiteerides kõnealust arvustust: „No mis sa selle peale oskad kosta.”

Vähem, aga rohkem!

Iga ülevaate tegemine eeldab mingeid valikuid ning antud juhul on lähemast käsitlusest välja jäänud kirjandusteaduslike monograafiate, doktoritööde, artikli- ja esseekogumike retsensioonid. Samuti ei kirjeldanud ma süvitsi tõlkeluule- ja -proosakriitikat ega võrrelnud kriitikakülgede sisulisi eripärasid (neid, muide, leidub). Vaatluse alt jäid paraku välja ka Vikerkaare raamatu-soovitused Postimehes. Sellest hoolimata julgen 2017. ja 2018. aastal ilmunud eesti kirjanduskriitika kohta järeldusi teha ning toimetajatele ja kriitikutele mõningaid soovitusi anda.

Esiteks, kriitikamaastikul oleks rohkem põnevaid leide, kui arvustajate valik oleks mitmekesisem. Kui mehed kirjutaksid rohkem naistest, noored

vanadest, vanad noortest, kui leiduks rohkem interdistsiplinaarset lähene-
mist.

Teiseks, naiskirjanike looming tuleb võtta luubi alla! Naisautoritest kirju-
tatakse poole vähem kui meestest, hoolimata preemiade hulgast, müüginumb-
ritest või laenutuste arvust.

Kolmandaks, ka tõkeluule tuleb kirbule võtta! Tõkeluulet ilmub küll vähe,
aga seda enam tuleb sellest kirjutada. On selgemast selgem: kui tõkeluulet
arvustada, jõuab see enamate lugejateni ning motiveerib rohkem tõlkima.

Neljandaks, romaanivõistluste teised ja kolmandad kohad ning parimad
debüüdid ei tohi jääda tähelepanuta! Kirjanduskriitika oluline ülesanne on
anda tagasisidet ja toetada järelkasvu. Kui seda ülesannet ei täideta, siis
areng peatub.

Viiendaks, mis oleks, kui igas väljaandes ilmuks arvustusi kolmandiku
võrra vähem, aga neid kirjutataks, toimetataks ja tasustataks poole põhjali-
kumalt?

Lõpuks jõuan äärmiselt ebaoriginalse järelduseni: eesti kirjandus elab
hästi ning ega kriitikalgi väga kehvasti ei lähe. Igapäevast taset hoitakse,
aga... tahaks rohkem (ja) kestvamaid sähvatusi.

Kirjandus

Allik, Heli 2017. Tõlkekriitika kitsikusest päästaks blogi või mingit liiki veebi-
väljaanne. – ERR-i kultuuriportaal 1. X. [https://kultuur.err.ee/633581/heli-
allik-tolkekriitika-kitsikusest-paastaks-blogi-voi-mingit-liiki-veebivaljaanne](https://kultuur.err.ee/633581/heli-allik-tolkekriitika-kitsikusest-paastaks-blogi-voi-mingit-liiki-veebivaljaanne)
(1. II 2019).

Annuk, Eve 2017. Õigus olla eriline. – Keel ja Kirjandus, nr 6, lk 472–474.

Heinloo, Sirel 2017. Närvilõpmete semiootika: aja kuju, elukuju, kehakujund. –
Vikerkaar, nr 4–5, lk 182–186.

Kagovere, Karoliina 2017. Toss ja löga! Maailmaklassi ulmekas! – Postimees
27. XII.

Kaldjärv, Klaarika 2017. Tundeluule tunnete emakeeles. – Sirp 7. VII.

Kaldmaa, Kätlin 2017. Kiri noorele luuletajale. – Looming, nr 12, lk 1823–1824.

Karro, Piret 2018. Laku v...u, Nihilist. – Vikerkaar, nr 1–2, lk 207–211.

Karutald, Meelas 2017. *Roman à clef* ehk *Nomina sunt odiosa*. – Looming, nr 5,
lk 766–769.

Kasemaa, Andrus 2017a. Kuidas kord maailma ehitati. – Sirp 24. III.

Kasemaa, Andrus 2017b. See lahe ostukärukujuline maailm. – Sirp 12. V.

Kepp, Õne 2018. Rändaja tütarlaps õnnetähe valgel. – Looming, nr 4, lk 424–
426.

Kiin, Sirje 2017. Luuletaja Astrid Ivask jõudis päriselt eesti keelde. – Looming,
nr 10, lk 1520–1522.

Korp, Hanna Linda 2017. Me proosaline luulekriitika. – Värske Rõhk, nr 50, lk
133–139.

Kronberg, Janika 2015. Parnass ja agora. Hajamärkmeid eesti kirjanduskriiti-
kast 2013–2014. – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 248–261.

Kunnus, Mihkel 2017. *Quo vadis*, Euroopa? *Quo vadis*, Eesti? – Sirp 7. IV.

- L a a k, Marin 2003. Kirjatäht kriitika kammitsas. Arvustus ja kirjandusuurimine aastal 2002. – Keel ja Kirjandus, nr 5, lk 331–344; nr 6, lk 436–447.
- L a r m, Pille-Riin 2016. Kriitikakülgede kaleidoskoop. – Sirp 29. IV.
- L a r m, Pille-Riin 2018. „Kalevdëlsi”-ülikool. – Sirp 16. XI.
- L a r m, Pille-Riin 2019. Kõigepealt soovitan ma... – Sõbramehekriitika ja iseenda soovitamine. – Sirp 25. I.
- L a r m, Pille-Riin, S u s i, Joosep 2017. Me kiretu kirjanduskriitika. 2015. ja 2016. aasta kriitikaülevaade. – Keel ja Kirjandus, nr 3, lk 161–182.
- L o o g, Alvar 2018. Mis on teispool ootust? – Vikerkaar, nr 9, lk 98–101.
- L u i g a, Made 2016. Kriitikast, subjektiivselt. – ERR-i kultuuriportaal 6. XI. <https://kultuur.err.ee/314505/made-luiga-kriitikast-subjektiivselt> (4. II 2019).
- L u k s, Leo 2018. Iseenda läppunud õhu käes. – Keel ja Kirjandus, nr 6, lk 491–497.
- L ä n e m e t s, Janika 2018. Vaikne mäss. – Sirp 25. V.
- M a t h u r a 2017. Pagulus on õiteta vaas. – Sirp 12. V.
- M e i e l, Kaupo 2017. Teekond lõtvunud peenistega. – Looming, nr 6, lk 923–927.
- M e l t s, Brita 2017a. Diagnoosi trotsiv loovus. – Sirp 17. III.
- M e l t s, Brita 2017b. Meeliskleva tuiutaja pärlendav hallus. – Looming, nr 4, lk 603–606.
- M e r i s t e, Maarja Helena 2018. Üks maailmalõpp, palun! Seni kirjutatan, kaevan kraavi. – Värske Rõhk, nr 53, lk 115–120.
- N i i n e s t e, Rita 2017. Kannatuse andmekandja. – Looming, nr 4, lk 606–608.
- N i i t r a, Mari 2017. Kus on see aed, mida Jumal käskis harida? – Sirp 21. IV.
- O i d s a l u, Meelis 2017. Kui mehi polnud vaja. – Vikerkaar, nr 7–8, lk 179–182.
- O t t, Margus 2017. Elususe lahvandumis keset aega. – Looming, nr 6, lk 915–920.
- P i l v, Aare 2017. Vabadus olla teine. – Looming, nr 4, lk 601–603.
- P u r r e, Merle, P a r v e, Mirjam 2017. Kingitud ausus. – Värske Rõhk, nr 51, lk 134–140.
- R e g i, Jaanika 2017. Tavalised inimesed meie keskelt. – Värske Rõhk, nr 51, lk 128–130.
- R o o s t e, Jürgen 2010. Institutsionaliseeritud atavism. Märkmeid 2009. aasta eesti kirjanduskriitika kohta. – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 263–279.
- R o o s t e, Jürgen 2015. Kirjanduskriitika allakäik. – ERR-i kultuuriportaal 30. IV. <http://kultuur.err.ee/v/kirjandus/arvustused/22a10a76-fd5a-4767-8b8a-b3ff1c3248dd/jurgen-rooste-kirjanduskriitika-allakaik> (1. II. 2019).
- R o s s, Johanna 2017. Urmas Vadi psühholoogiline realism. – Keel ja Kirjandus, nr 12, lk 950–953.
- R ü ü t e l, Indrek 2017. Raamatuarvustus „Lihtsad valikud”. – Reaktor. <https://www.ulmeajakiri.ee/?raamatuarvustus-lihtsad-valikud> (3. II 2019).
- S u s i, Joosep 2017. Märkmeid Aare Pilve luulest. – Keel ja Kirjandus, nr 8–9, lk 728–732.
- S u s i, Joosep 2018. Katkestusi pärast katkestust. – Looming, nr 8, lk 1174–1178.
- T a l i v e e, Elle-Mari 2018. Serafima ja Hariton. – Keel ja Kirjandus, nr 7, lk 579–583.
- T r u n i n, Mihhail 2018. Loomuliku keele otsinguil. – Sirp 6. VII.
- U n t, Marja 2017. Pealkirja puudutamata ehk midagi sellega on. – Müürileht, nr 68, november, lk 38.
- V a i k, Mait 2017. Kahe elava klassiku lühivormid. – Sirp 20. I.

- Veidemann, Rein, Talvet, Jüri 2016. Rahutuse kirglikul rajal. – Looming, nr 10, lk 1449–1459.
- Viisileht, Ann 2018. Variatsioonid teemal kirjanduskriitika 2017. – Ettekanne Tartus Eesti Kirjanduse Seltsi ülevaatekoosolekul, 17. IV 2018.
- Ürt, Julius 2018. Tõeluse servakesel. – Looming, nr 6, lk 880–882.

Hanna Linda Korp (sünd 1992), ajakirja Värskes Rõhk kriitikatoimetaja (Vanemuise 19, 51003 Tartu), hannakorp@gmail.com

Reproduction of an everyday practice: A survey of the literary criticism published in 2017 and 2018

Keywords: literary criticism, cultural journalism, current literature, statistical overview

The survey addresses the literary criticism published in 2017 and 2018 in the publications of *SA Kultuurileht*. For the sake of objectivity, a statistical approach was applied. Out of the 388 reviews, 144 appeared in the cultural weekly *Sirp*, 87 in the literary magazine *Looming*, 70 in the cultural magazine *Vikerkaar*, 38 in the journal *Keel ja Kirjandus*, 31 in the literary magazine *Värskes Rõhk* and 18 in the cultural monthly *Müürileht*. Although there is an equal number of texts from male and female critics, only 32 percent of the reviews dealt with works by female authors. Moreover, male critics reviewed female authors in only eight percent of all cases. This confirms the fact also noted in some earlier surveys: the relationships between authors and reviewers are rather predictable. Out of the reviews, 77 percent dealt with original works and 23 percent with translations. The least attention was paid to translated poetry, which received but 13 reviews over the two-year period. As for the original poetry and prose, the output was more or less equal (111 vs 136 reviews, respectively). The greatest number of reviews (six) were earned by *Neverland* by Urmas Vadi. Regrettably, few reviews were dedicated to debuts and prize-winners, which have, however, received some attention from private media and book blogs. In addition, the article analyses the styles of the three most prolific critics, highlights the brightest reviews from the period and introduces the critics with the most engaging style of writing. By way of conclusion, some recommendations are offered regarding how editors and critics could contribute to the general improvement of our reviewing culture.

Hanna Linda Korp (b. 1992), review editor, literary magazine Värskes Rõhk (Vanemuise 19, 51003 Tartu), hannakorp@gmail.com